

Kónya Hanna

Egy Fehér megyei falu elitjének kapcsolathálózati elemzése

Elemzésemben az elitte válás kapcsolathálózati feltételeit vizsgálom egy falusi közösségben. Pontosabban azt, hogy a kiterjedt, heterogén kapcsolat-hálónak milyen hatása van a településen belüli sikerre, milyen mértékben járul hozzá a helyi elithez való tartozáshoz.

E kérdést a szociológiai elemzésekben hagyományosan analitikus mutatókra építve kutatják. Az elithez tartozás feltételeiként a klasszikus elméletek a magas fokú iskolai végzettséget, a kulturális örökséget, magas egy főre eső jövedelmet szokták hangsúlyozni. Főleg a rendszerváltás után elterjedt az a nézet, miszerint egy jó ismerős a megfelelő helyen minden oklevelet helyettesít, minden tudást kárpótol. Kutatásom ebből az előfeltevésből indult. Feltételeztem, hogy egy kis közösségben, helyi szinten a sikerességet a kapcsolati tőke, a heterogén kapcsolatháló ugyanolyan mértékben előlegezi meg, mint a fentiekben említett analitikus jellemzők.

A kapcsolatháló-elemzés módszertani szükségességét és egyben a megközelítés több szempontúságát a következő három tényező indokolja:

1. A szakirodalomban eddig kevés hangsúlyt fektettek a kapcsolatháló-elemzésre.¹ Ugyanakkor a legtöbb klasszikus elitelmélet a különböző tőke felhalmozást² az elit reprodukció versus cirkuláció szempontból vizsgálja.³

2. Kelet-Európában az a speciális helyzet áll fenn, hogy a rendszerváltás miatt az elitvizsgálat longitudinális jelleget ölt, tekintve, hogy *régi* és *új* elitet különböztetünk meg.

3. A társadalmi változást követően az emberek társadalmi percepciójában felértékelődött a társadalmi, kapcsolati tőke: „egy jó ismerős a megfelelő helyen” mindent megold.⁴

Dolgozatom egy Fehér megyei faluban végzett kutatásra támaszkodik, melyet 2005. január–május között, több hónapos résztvevő megfigyeléssel, csoportos beszélgetéssel és kérdőíves lekérdezéssel végeztem. A vizsgálat eredményei rávilágítanak a különböző csoportokra, a központi, illetve híd-szereplőkre, az elit tagjainak a falun belüli és a falu határain túlmutató kapcsolataikra. A kutatás választ ad arra, hogy a kapcsolati tőke, valamint az analitikus magyarázatok hatással vannak-e a sikerességre, azaz mennyire szükséges az analitikus mutatók mellett a heterogén kapcsolatháló ahhoz, hogy egy személy elitte váljon.

Dolgozatom szerkezetileg öt részre osztható. Az elméleti keret után a hipotézisek, majd a terep és az alanyok leírása, és ezt követően az eredmények és a konklúzió olvasható. Az eredmények a hipotéziseknek megfelelően külön kerülnek tárgyalásra, azaz analitikus adatok, ego-háló és strukturális adatok alapján.⁵

Az adatgyűjtés módszereiről és az adatfeldolgozásról

Bár számomra ismert településről van szó, az objektivitás miatt úgy döntöttem, hogy az elitbe való tartozás eldöntését a szereplőkre bízom, hólabda módszert alkalmazva néhány embertől kiindulva jutok el mindazokhoz, akiket elitnek tartanak. A kiindulópontnak számító egyéneket megkérem, hogy nevezzenek meg három személyt, ezek között egy olyant, aki valamely politikai pártban vállal aktív szerepet – így próbálva megvilágítani a politikai elitet; egy olyant, aki egyházi vagy iskolai tisztséget tölt be, rangot visel – megjelenítve ezáltal a kulturális elitet; valamint egy olyant, aki üzletemberként van számon tartva a faluban – ezáltal a gazdasági elitet próbálva megragadni. Az ezen ismérvek alapján legtöbbször megnevezett személyeket tekintettem a helyi elit tagjainak.

Az elitcsoport tagjait az elemzés során összehasonlítom egy kontrollcsoport tagjaival, mely utóbbinak ugyanannyi tagja van, mint az elitcsoportnak, és amelynek tagjai etnikum, életkor és gazdasági helyzet tekintetében az elitcsoportéhoz hasonlóan oszlanak meg. A kontroll-csoport tagjait a páros megfeleltetés módszerével választottam ki.

Elemzésemhez kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtési módszereket alkalmaztam (kérdőív, kontroll-kérdőív, csoportos beszélgetés, hálózatelemzés). Az említett terepismeretnek köszönhetően lehetőségem volt arra, hogy kérdőíves formában olyan kérdéseket fogalmazzak meg, amelyeket egyébként interjús módszerrel szokás lekérdezni. Az analitikus blokkba tartozó kérdések többnyire zártak, de az előre meghatározott kategóriák a terepismeret függvényében voltak meghatározva. A rugalmas kérdőív lehetővé teszi az új ismeretek alapján való kisebb információkra való rákérdezést, így olyan adatok birtokába kerülhetünk, amelyek egy szabványos kérdőívvel akár nem is fogalmazódhatnak meg.

Fontos megjegyezni, hogy bár az elemszám és a megbízhatóság kicsi, kísérleti szempontból elegendő arra vonatkozóan, hogy adott vizsgálati módszerek mennyire támasztják alá a terepen tapasztaltakat. A nagyobb mintaszám az analitikus mutatók feldolgozásánál lenne szükséges, a háló esetében elegendő, hisz – elméletileg – a lekérdezettek a faluban elitként

számon tartott egyének teljes hálóját jelentik.⁶ Teljes hálóról lévén szó és nem ego-hálóról, nincs értelme mintavételről beszélni. Az adatfeldolgozást SPSS, illetve UCINET számítógépes programok segítségével végeztem.⁷

Hipotézisek

Az elitkutatások az elithez tartozás magyarázatára többnyire analitikus jellegű magyarázatokkal szolgálnak.⁸ Jelen kutatás abból a feltevésből indul ki, hogy a társadalmi-gazdasági sikerességben és így az elithez tartozás valószínűségében a kapcsolati típusú sajátságok is magyarázóerővel bírnak.⁹ A kapcsolatok jelentősége egyébként nem csak a szakemberek, de a laikusok, a hétköznapiak tudása számára is közhelyszerű. Dolgozatom nem attól kíván újszerű lenni, hogy a kapcsolatok jelentőségére felhívja a figyelmet, hanem attól, hogy a kapcsolatokat mérhető és értékelhető, más adatokkal egybevethető információvá alakítja.

Feltevésem szerint az elitstátust biztosító sikerre háromféle magyarázat hozható, a korábbiakban ismertetett analitikus jellemzők, az ego-háló (vagy kapcsolati tőke) és a kapcsolatháló (vagy strukturális) alapján:

1. Analitikus magyarázat: főleg a magasabb iskolai végzettség fontos ismérve az elitté válásnak. Az elitcsoportba tartozó szereplők szülei magasabb presztízsű munkahellyel rendelkeznek, mint a kontrollcsoportban lévők.

2. Az ego-háló magyarázó ereje: az elithez tartozók kapcsolathálója – többnyire funkcionális okok miatt – nem redukálódik az elit tagjaira, és kapcsolataik a falu határain is túlmutatnak. Ha nincs kapcsolat a különböző alterek között, az saját előnyüket szolgálja, ők azok, akik összekötik például a várost a faluval. A kiterjedt és heterogén ego-háló tehát hozzájárul az egyén közösségen belüli sikeréhez, erősíti annak elitstátusát.

3. Strukturális magyarázatok: az eliten belül létrejövő erős kapcsolatok (családi, baráti)¹⁰ klikkeket eredményeznek, melyeket hid-szereplők kapcsolnak össze. Ezek számára strukturális pozíciójuk kiemelt elitstátust biztosít. Ugyanakkor beszélhetünk e klikkekhez nem tartozó elittagokról is, ezek sikerre feltevésem szerint kisebb. A sikeresség mutatóiként a helyi intézményekben (egyház, iskola) betöltött tisztséget, politikai pártban való aktív részvételt, magas egy főre eső jövedelmet és felhalmozott vagyont tekintettem.

A terep és az alanyok

A 2002-es népszámlálási adatok szerint a vizsgált település összlakossága 2677 személy, melynek etnikai összetétele: 200 roma, 752 magyar és

1725 román. A mezőgazdaság helyzete azért érdekes, mert az összlakosság és nem a munkaképes lakosság 90%-át teszi ki.¹¹ Az elit három tagja található a mezőgazdasági foglalkozásúak kategóriájában. A lakosság közel 8%-a dolgozik szállításban, 14,34% a szociális-kulturális szférában, a közigazgatásban 4,34%, a kereskedelemben pedig közel 10%. Az összlakosság 66,08%-a helyben foglalkoztatott, 33,91%-a ingázó. A település 46%-a aktív kereső, 44% nyugdíjas, tanuló stb., és 10% a munkanélküliek aránya.

A helyi elit főleg a szociális-kulturális szférában helyezkedik el, emellett a kereskedelemben és a mezőgazdaságban, többnyire helyben foglalkoztatottak, csupán két személy tartozik az „ingázók” kategóriájába; a 20 elitnek vélt személyből 16 aktív kereső és négy nyugdíjas. A magas presztízzsel járó munkaköröket többnyire helybeliek töltik be, ez alól az egészségügy az egyedüli kivétel, ebben a szférában minden pozíciót máshonnan ingázó tölt be.

Abból a feltevésből indultam ki, hogy legalább három típusú elitet különböztethetünk meg: politikai, gazdasági és kulturális elitet. E hagyományos elit típusok a helyi közösségi élet eltérő szféráit (más-más „mezőket”) uralják, különböző döntéshozatali hatalmuk van, más-más „tétékért” küzdenek. A kulturális elitbe tartoznak a papok, a kántor és egy presbiter, valamint a tanítók, tanárok és nyugdíjas tanárok közül megnevezett egyének. A politikai elithez soroltam azon megnevezetteket, akik aktív politikai szereplők (polgármester, alpolgármester, képviselők). A gazdasági elit tagjai a vállalkozók.

A vizsgált terepen az elitet illetően nem beszélhetünk térbeli rétegződésről, de elmondható, hogy a „régí elit” képviselői a faluközpontban vagy a közvetlen szomszédos utcában laknak, az új elit tagjai – amely inkább román nemzetiségű, és a gazdasági, illetve a politikai elitet képviseli – a központtól számított második vagy harmadik utcákban laknak. Az elmúlt 15 évben a falu terjeszkedett, de az elitből senki sem lakik az új falurészen.

A nem szerinti összetételről elmondható, hogy az elit körein belül csak nagyon kevéssel több a férfi mint a nő, többnyire 40–55 évesek, de néhány fiatal is akad, akik most kezdték pályafutásukat, és építő közösségi munkájukkal már 30–33 évesen kiérdemelték az elithez tartozást. Az etnikai hovatartozásról elmondható, hogy többen vannak a magyarok, ez főleg a falu magyar eredetének tulajdonítható, valamint annak a ténynek, hogy a régi gazdaviszonyok fennmaradtak, így a nagy családok sarjai átörökölték társadalmi státusukat, presztízsüket. A magyarok főleg a kulturális szférában vannak jelentősen többen, mint a románok, akik inkább a gazdasági szférát uralják. Fontos megjegyezni, hogy ennyire szilárdan nem lehet elkülöníteni a különböző szférák közötti határokat, még ilyen kis esetszámnál is számos átfedés található. A különböző tőketípusok birtoklása lehetővé teszi tulajdo-

nosának, hogy egyszerre több területen is sikert arasson. Az elithez tartozók közel fele helyi születésű, nagy részük azonban a falun kívül, valamelyik közeli városban is élt. Csupán 3 személy mondta, hogy még egy évet sem élt városon. E szempontot azért tartottam fontosnak, mert úgy gondolom, hogy városon szerezhetek olyan tapasztalatokat, ismereteket, amelyeket falura visszatérve, adott tőkebirtoklás mellett, kamatoztatni tudtak.¹² Erre példa az autókereskedés, a szállításba való befektetés. Az elit több mint egynegyede 10 évnél több időt töltött városon, persze ezt ki kell egészíteni azzal a ténnyel, hogy vannak, akik városi származásúak, valamint azzal, hogy a tanulás, a továbbtanulás elkerülhetetlen velejárója a városon való tartózkodás.

Analitikus mutatók

Végzettségüket illetően elmondható, hogy az elit tagjai között közel ugyanolyan arányban szerepelnek az egyetemet végzettek, a főiskolai diplomával rendelkezők és az érettségi diplomások; csupán egy személy rendelkezik csak szakiskolai végzettséggel. Az apa foglalkozását illetően az eloszlás jóval változatosabb, az apára vonatkozóan minden kategóriába tartozó válaszokat kaptam (1–4 osztály, 5–8 osztály, szakiskola, érettségi, főiskola, egyetem).

A végzettség és a kereset alapján nem beszélhetünk szignifikáns kapcsolatról. A faluban a legtöbbit szerzők a gazdasági elitként számon tartott „üzletesek” (helyi megnevezés), rajtuk kívül a mezőgazdasági vállalkozók jelentik a falu gazdagait, gazdáit. Az egy főre eső jövedelem a kevesebb, mint egy milliótól a havi tizenöt millióig változik. A leggazdagabbnak egy teherautó-tulajdonos számít, akinek 14 egyenként 3 milliárd lejt erő nagyautója van. A beszélgetésekből kiderül, hogy míg a gazdasági elit iránt táplált érzelem a csodálat, addig a kulturális elit a tiszteletet, elismerést, köszönetet nyeri el. A politikai szféra felé negatív érzelmek irányulnak, melyek alapjaként az a fel fogás szolgál, miszerint aki odakerül „csak a saját malmára hajtja a vizet”. Fontos megjegyezni, hogy többnyire a főállású munkahely teszi elitté az egyéneket. Kiegészítésként megemlíthetők azok a helyzetek, amikor az elit tagja a falu középrétegéhez tartozóknak dolgozik: mezőgazdasági gépekkel rendelkező mezőgazdasági vállalkozó vagy nagygazda nemcsak a saját földjét dolgozza meg, hanem mindenkiét, aki igényt tart erre. Ilyen alapon szoktak beindulni bizonyos szívésségi csereviszonyok. A legalacsonyabb havi egy főre eső összjövedelmet a kulturális elit egy inaktív részénél, azoknál a nyugdíjas tanároknál regisztráltuk, akik csupán a nyugdíjuktól élnek, nem találva semmilyen lehetőséget annak kiegészítésére. A mobilizálható javakat illető-

en, mint az várható volt, igen nagy eltérések mutatkoztak, az értékek széles skálán mozognak, 400 milliótól közel 50 milliárdig. A beváltható javak kategóriájában senki nem említett meg ékszert, értékes műkincset, ide beszámíthatónak házakat, ingatlant, autókat tartottak.

A szülők végzettségét illetően az elit harmada alacsonyan iskolázott szülők gyermeke (kevesebb, mint 10 osztály), akik alacsony presztízssú munkahellyel rendelkeznek, rendelkeztek, ugyanakkor az alanyok felénél a szülői család státusa predesztinálta, legalábbis nagymértékben megalapozta az általuk elért magas státust.

Az elit legtöbb tagja bármilyen segítségkérés esetében helybeli embereket nevezett meg, de olyanok is voltak, akik a banki segítségnyújtást választották. A régi nagy családok leszármazottainak baráti köre nagyobb hányadban tartalmaz nem helybeli személyeket, mint azok, akik anyagi helyzetüknek köszönhetően a rendszerváltás után emelkedtek elitté, többnyire élelmiszerboltok, kocsmák működtetésével. Ezek alapján elmondható, hogy az F- kapcsolatok¹³ osztályhatárokon belül valósulnak meg, az etnikum szerinti tagolódás pedig továbbra is jellemző.

Igen fontos kritériumnak számít a megdolgozható föld, hisz gyakran ez az egyedüli biztos erőforrás. A visszakapott földterületek alapján elmondható, hogy az elit egynegyede kapott vissza több mint 10 ha földet, hasonló földbirtoklás a kontroll-csoport egyetlen tagját sem jellemzi. A visszakapott földterület nem feltétele az elitté válásnak, ezt bizonyítja az a tény is, hogy az elit fele egyáltalán nem kapott vissza földet.

Az egy főre eső jövedelem meghatározásakor az elit közel 10%-a a legmagasabb kategóriába esik, míg a kontroll-csoportból, csupán két személy vallotta, hogy az egy főre eső jövedelme magasabb mint 3 millió.

Mit értenek „sikeresség” alatt a helybeliek? Kit tartanak sikeresnek?

Arra irányuló törekvésemmel, hogy adott terepet az ott használt fogalmakkal írjak le, és az adott fogalmakat a konkrét szereplők által rájuk ruházott értelemmel telítve használjam, azt szerettem volna elkerülni, hogy olyan dolgot magyarázzak amire a lekérdezettek közül senki nem gondolt. Azaz ne bizonyítsam be, hogy valaki sikeres, holott a falubeliek csak gazdagnak vélik vagy fordítva. Ennek tükrében, íme néhány vélemény – melyek összegyűjtése rugalmas kérdőívvel volt megvalósítható – arról, hogy kik a sikeresek, és mit jelent sikeresnek lenni: *„van pénzük”; „vállalkozók, politikai siker”; „okos, rálátással van a dolgokra, »manőverezik«”; „vállalkozó, magasabb életszínvonal”; „üzletemberként, másképp nem beszélhetünk sikeresekről*

(a faluban)”; „jólét, ami pénz által lehetséges”; „kiemelkedő teljesítmény, azáltal lesz sikeres, hogy tud valamit”; „mennyire sikeresek a gyerekeik, felismerik, hogy a jó befektetés az a gyerekek oktatása”; „sikeresek, mert vállalkoznak.”

Lehet, hogy a kis számú mintának is tulajdonítható, azonban mindenképpen érdekes, hogy nincs szignifikáns kapcsolat az analitikus mutatók és a sikermutatók között, ez a városon eltöltött évek számára vonatkozó változóra is érvényes.

A siker magyarázata kapcsolati tőke alapján (ego-háló)

Előzményként hasznos megemlíteni azt a tényt, miszerint Magyarországon a magyar etnikumú személyek átlagban négy vagy annál kevesebb barátal rendelkeznek, a roma etnikumúak 30 fölötti választ adnak.

Alanyaaim közel háromnegyede 5 barátot nevezett meg, valamivel több barátja van az elitnek, mint a kontroll-csoportnak; míg a húsz elit összesen 86 barátot nevezett meg, addig a húsz kontroll-csoportbeli 79-et. Nincs szignifikáns összefüggés a barátok száma és a sikermutatók között. Azonban szignifikáns összefüggés mutatható ki a munkahelyi kapcsolatok és az aktív politikai szerep között.

A hálóban két család különül el. Érdekes közelebbről megfigyelni ezeket. Az egyik „régí úri család”-ként ismert a faluban, ők azok, akik, ha „valaki elit, akkor ők”, a lekérdezettek között kevés olyan személy volt, aki ezen család egyetlen tagját sem sorolta be valamelyik elitkategóriába. Ők azok, akik mindig is a falu előkelői közé tartoztak. Mindig több hektár földjük, volt mint a többieknek, gázzal fűtött üvegházuk volt, szegedi paprikával kereskedtek, a kommunizmus után mezőgazdasági gépeket kaptak vissza, innen a felszerelés, mely ma is a leggazdagabb a faluban. A második család tagjai beköltözött románok és leszármazottaik, akik '89 után vállalkoztak.

Míg az egyik család a gazdasági szférában vállal vezető szerepet, addig a másik a politikai és a kulturális szerepkörökben is aktívan részt vesz. Az elit többi tagja nem kapcsolódik senkihez a faluból rokoni szálakon. A mindhárom elitszférában részt vevő elit családról elmondható, hogy átlagban magasabb végzettséggel rendelkeznek, mint a kizárólag a gazdasági szférát uraló család.

Megfigyelhető, hogy mindkét csoport esetében a legjelentősebb anyagi segítség a szülőktől, testvérektől jön. A faluban az anyagilag legjobban szituált elitek kizárólag bankból vesznek fel kölcsönt, az az érvelés, miszerint ők nagyobb összegeket kérnek és ezért fordulnak a bankokhoz, nem kielégítő, hisz a kontroll-csoport tagjainak egynegyede is ezt a forrást jelölte meg.

Figyelemre méltó, hogy a kontroll-csoport tagjai közül többen mondták, hogy senkitől sem kérnek kölcsönt, mint az elit tagjai közül. Mindkét csoport többsége a személyes gondokat kizárólag a házastársával tárgyalja meg, két személy jelölte meg emellett a barátokat is.

Feltevésem szerint a sikerre hatással van az egyén ismerősi köre, tovább gondolva a kérdést, minél több „nagy embert”, sikeres személyt ismer valaki, annál valószínűbb, hogy ő maga is sikeres lesz. Ezért a nevek hálóba kötése helyett arra kérdeztem rá, hogy a lekérdezettek hány „országos szintű neves politikust, híres magánvállalkozót, médiánál dolgozót” ismernek (az ismeretség legalább kétszeres személyes beszélgetést jelent).

Az elit- és a kontroll-csoport tagjai közül egy-egy személy nevezett meg hét „hírességet”. Az elithez tartozó személy néhány évig Bukarestben dolgozott a TVR1-nél, a kontroll-csoportba a volt alpolgármester tartozott, aki a forradalom után a szindikátusnál volt. Ezen mutató alapján neki is az elitbe kellene tartoznia, az elitből való kimaradására magyarázatként talán gyengén beágyazottságát hozhatjuk fel. Feltevésemmel ellentétben elmondható, hogy mind az elit, mind a kontroll-csoport esetében nem mutatható ki szignifikáns kapcsolat az országos szintű neves politikussal, híres magánvállalkozóval, sajtóssal való ismeretség és a siker mutatói között.

Arra a kérdésre, hogy „Kulturális események szervezésében ki szokott segítséget nyújtani?”, az elit csoportba tartozók mindenik kategóriát többször megjelölték segítségforrásként. A legtöbb kontrollcsoportbeli nem foglalkozik kulturális események szervezésével, így e kérdésnél senkit nem jelölt meg. Észrevehető, hogy a kontroll-csoport azon tagjai, akik részt szoktak venni kulturális események szervezésében, leginkább a barátokra számítanak. A kontroll-csoportból az a személy, aki a helyi képviselőket nevezte meg, alpolgármester volt, és jelenleg is a polgármesteri hivatalnál dolgozik, ebből kifolyólag kapcsolata a helyi képviselőkkel egyben személyes kapcsolat is.

Milyen a „tipikus” elit?

Bár veszélyes tipizálni – főleg kevés esetszám alapján –, a szemléltetés kedvéért próbáltam megalkotni egy ideális, tipikus elitet:

- sok barátja van, tőlük szükség esetén anyagi segítségre vagy kulturális események szervezésében szükséges segítségre is számíthat;
- legalább 3 foglalkozási szféra aktív résztvevője;
- az elithálóban a rokonai is szerepelnek;
- anyagi segítségkérés esetén szülőkhöz vagy barátokhoz fordul;
- személyes gondjait a házastársával beszéli meg;

- országos szintű neves politikust, híres magánvállalkozót, sajtónál dolgozót ismer;
- részt vesz kulturális események szervezésében, ebben barátai vannak segítségére, de kapcsolatai megengedik, hogy a helyi önkormányzathoz is bizalommal forduljon.

A siker magyarázata strukturális mutatók (kapcsolatháló) alapján

Baráti kapcsolatok

Az elit baráti kapcsolatairól elmondható, hogy heterogenitás jellemzi, nem korlátozódik a helyi elitel való kapcsolatokra, mellettük más településen élő személyek is megjelennek, más országba kivándoroltak, és, ami még fontosabb, helyi, de nem elitként számon tartott személyek is benne vannak a hálóban. Utóbbiak okaként a kapcsolatok funkcionális alapja, jellege hozható fel, vagy a munkaadó–alkalmazott viszony baráti viszonyrá való fejlődése.

A gyűjtőnevek (más településen élők, más országban élők, valamint helybeli, de nem elit) használata nem hátrányos a kutatásra nézve, hisz a nevek használata főleg akkor lenne hasznos, ha le tudnánk ellenőrizni az adott személyek státusát, presztízsét, anyagi helyzetét, azaz azt, hogy ott, ahol élnek, a helyi elithez tartoznak vagy sem.

Összesen 52 kapcsolat jelenik meg, szórásuk 1,75, ez a húsz személyre átlagban 2,261 kapcsolatot jelent. Mivel a kapcsolatok egyenlőtlenül oszlanak meg, érdemes kitérni a befok centralitásra,¹⁴ melynek értéke 41,529%-os. Van egy elsődleges elszívó személy, neki van a legnagyobb centralitása, az őt követő három személyt ugyanakkora centralitás jellemzi.

A baráti kapcsolatok alapján négy klikket különíthetünk el (klikknek tekintettem minden olyan csoportot, melynek legalább 3 tagja volt). A klikkek a húsz elitből hetet tartalmaznak, és fontos megjegyezni, hogy a tagokat a baráti kapcsolaton kívül üzleti vagy munkahelyi kapcsolatok is összekötik. A „nagy autósok” társak is, amellet, hogy barátok, a „vállalkozók” rokoni vagy üzlettársi viszonyok által is kapcsolódnak egymáshoz, „akik mindenhez hozzá tudnak szólni”, részben munkahelyi, részben pedig szomszédi kapcsolatban is vannak egymással. Az „akik számítanak” klikk tagjait első sorban a baráti kapcsolat jellemzi.

Az elitől eltérően elmondható, hogy a kontroll-csoport tagjai inkább neveztek meg falubeli, de nem elit személyeket barátként. Míg az elit egyneygyede rendelkezik más országba mutató baráti kapcsolatokkal, a kontroll-csoport tagjainak egyikét sem jellemzi hasonló. Fontos megjegyezni, hogy e

csoport irányából a kapcsolatok az elit irányában is mutatnak, a húsz elitnek több mint felét nevezte meg barátként a kontroll-csoport valamelyik tagja, a 100 barát közül 13 az elithez tartozott. A kontroll-csoport azon tagja, akinek a barátai között a legtöbb elitet találjuk (öt személyből három az elithez tartozik), a polgármesteri hivatal alkalmazottja, ugyanakkor az elit azon tagja, aki a legtöbb kontroll-csoportbelit megnevezte ennél a kérdésnél, tanárnő a helyi iskolában és aktív RMDSZ-tag.

Az elit baráti kapcsolatai – földrajzi értelemben – sokkal messzebb nyúlnak, mint a kontroll-csoporté, sokkal zártabb, abban az értelemben, hogy a kapcsolatok osztályon belül jönnek létre, vagy fontosnak tartja ezen kapcsolatok megnevezését. Ugyanez a tendencia, miszerint az elit barátsága előnynek számít, a kontroll-csoport néhány tagjánál is felfedezhető. A baráti kapcsolatok és a sikeresség összefüggése hármas összetételű: a kapcsolatok térbeni kiterjedtsége, az ego-hálóban minél több elit megnevezése, ugyanakkor a nem elitekkel való baráti kapcsolatok együttes megjelenése a siker jellegzetessége.

Munkahelyi, szakmai, „üzleti” kapcsolatok

Az elit esetében az alanyok kiválasztása – miként már az előbbi fejezetekben is leírtam – hólabda módszerrel történt, melynek során 3 személyt kellett megnevezni, aszerint hogy egyrészt ki vállal aktív politikai szerepet, másrészt ki tölt be egyházi vagy iskolai tisztséget, végül pedig egy olyan személyt, aki üzletemberként van számon tartva a faluban. Fontosnak tartom megtudni, hogy kik a különböző szférák közötti híd-szereplők,¹⁵ valamint azt is, hogy milyen szférában, szférákban játszanak szerepet a legnagyobb centralitású egyének?

A hálóban összesen 102 kapcsolat van, ez átlagban 5,1 kapcsolatot jelent. A teljes háló befok centralitása 34,50%, ami azt jelenti, hogy bár a befokok nem oszlanak meg egyenlően, a kapcsolatok nem csak néhány központi szereplő irányában mutatnak. A legnagyobb centralitása egy olyan személynek van, aki aktív szerepet tölt be az iskolában, az egyházban és egy politikai pártban is – tizenegy személlyel van munkahelyi, szakmai kapcsolatban.

Legtöbb tagja a „politikuskok” (9 személy) csoportnak van, tagjai nemcsak a politikai elithez tartoznak, hanem gyakori eset, hogy a kulturális vagy a gazdasági szférában is kiemelkedő pozíciót foglalnak el. Az „oktatók” (6 személy) szinte kivétel nélkül formálisan meghatározott aktív politikai szerepet is betöltenek. Az „egyházi emberek” (3 személy) csoportját képező személyek – a lelkészt leszámítva – az RMDSZ aktív tagjai is, megjegyzendő, hogy ez az egyedüli etnikailag homogén csoport. A „nagy autósok” (3

személy), mint már említettem, vállalkozói társak és barátok is, a faluban a leggazdagabbak, végzettség szempontjából viszont elmondható, hogy ez utóbbi csoport tagjai a legalacsonyabban képzettek az elitből.

Informális elit

Az, hogy kit bíznának meg a falu képviselésével, felszínre hozza az informális elitet. Az egyik válaszadó ennél a kérdésnél a következő megjegyzést tette: „*AB-t bíznám meg, mert ő tud angolul*” – ez a tőke eddig nem jelent meg az elitte válást megelőlegező változók között. Bár megjelöltek új személyeket is, rangsorolás esetén az újonnan megnevezettek csak a hatodik pozícióra kerülnek. Az 5 legnagyobb befokkal rendelkező személyt egy olyan követte, aki eredetileg nem tartozott az elit kategóriába, viszont ennél a kérdésnél ugyanannyi szavazattal szerepelt, mint három elittag. Ez egy igen jó példa az informális elitre. A teljes háló befok-centralitása alapján elmondható, hogy megjelennek a kiinduló kapcsolatokat elszívó pontok.

Következtetések

Ahogy Juhász Pál is megfogalmazta a *Falusi társadalom!*¹⁶ című írásában, az elitképződés többcsatornás, egymástól többé-kevésbé függetlenül, több intézmény ad lehetőséget véleményformáló szerepek kialakulására. Innen kiindulva könnyen felismerhető az a tény, miszerint a különböző szereplők más-más forrásból származó legitimációja miatt nem igazán helyes egy település vezető csoportjáról beszélni. Különböző kérdések más-más személyekre, csoportokra mutatnak rá. Az elitről elmondható, hogy elmosódnak a határok a kulturális, politikai és gazdasági elit között, gyakoriak az olyan személyek, akik két vagy akár mindhárom elittípusba is beletartoznak.

A kapcsolatháló-elemzésből kapott adatokat visszavezettem SPSS-be, majd korrelációt számítottam, az analitikus és a strukturális adatok, valamint a sikermutatók alapján. Ennek alapján megállapítható, hogy szignifikáns kapcsolat van az egyházi tisztség és az 1990-ben visszakapott föld területe, a falu sorsával megbízott kapcsolatháló centralitása és az aktív politikai szerepvállalás, a minél több híresség (országos politikus, magánvállalkozó, újságíró, médiában dolgozó) ismerése és a küldöttség centralitása, az aktív politikai szerepvállalás és a falu sorsával megbízott személyekre vonatkozó ego-centralitás, illetve küldöttség-centralitás között. Ugyanakkor szignifikáns kapcsolat figyelhető meg a falu sorsával megbízott személyekre vonatkozó centralitás és a küldöttségre számított centralitás között. A korreláció-számí-

tásokból kitűnik, hogy a strukturális- és az ego-háló mutatók többnyire szignifikáns kapcsolatban vannak a sikermutatókkal, azaz mind a teljes háló, mind a kapcsolati tőkére vonatkozó adatok nagy magyarázó erővel bírnak.

Jelen kutatás alapján elmondható, hogy az elit feltérképezésére szükséges volt a különböző mutatók – analitikus, strukturális, ego-háló – együttes használata így az elitkutatás olyan oldalát sikerült megvilágítani, amit a hagyományos (analitikus mutatókra) támaszkodva nem lehetett volna. A kapcsolatháló-elemzés és a statisztikai kimutatások ötvözése új lehetőségeket nyit a kutatóknak. Emellett az UCINET használata, segítséget ad abban, hogy teljes képet kapjunk adott csoportok kapcsolatairól, interakcióról, ezáltal olyan lehetőséget nyújt, amely sem kérdőívvel, sem interjúval – vagy csak nagyon bonyolult módszerekkel – nem lenne átlátható.

Irodalom

- Andorka Rudolf et al.: *Társadalmi rétegződés*. Aula, Budapest, 1994, 1-2.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert: *Társadalmak rejtett hálózata*. Magyar Közvéleménykutató Intézet, Budapest, 1991.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert: *Hálózatok, stílusok, struktúrák*. ELTE, Budapest, 1991.
- Angelusz Róbert: *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert: A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1998*. TÁRKI, Budapest, 1998. 1-2.
- Angelusz Róbert – Tardos Róbert: Change and Stability in Social Network Resources: the Case of Hungary under Transformation. In Nan Lin – Burt, R. – Cook, K.(eds.): *Social Capital: Theory and Research*. Aldine de Gruyter, New York, 2001.
- Borsos Endre – Csíkei András – Letenyei László: *Rendszerváltozás után. Falusi sorsforduló a Kárpát-medencében*. MTA PTI – SZÁMALK Kiadó, Budapest, 1999.
- Bourdieu, P.: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán: *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula Kiadó, 1998.
- Coleman, S. James: Társadalmi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. BKE, Budapest, 1998.

- Dahrendorf, R: Társadalmi struktúra, osztályérdek és társadalmi konfliktus. In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum, Budapest, 1997.
- Domhoff, G. William: *State Autonomy or Class Dominance. Case Studies on Policy Making in America*. Aldine de Gruyter, New York, 1996.
- Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter: *Szociológiai irányzatok a XX. században*. Új Mandátum, Budapest, 2000
- Higley, John – Lengyel György: *Elites after State Socialism. Theories and Analysis*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lonham–Boulder–New York–Oxford, 2000.
- Higley, John – Pakulski, Jan: Elitelmélet a marxizmus után. *Századvég*. 1998/9.
- Juhász Pál: *Falusi Társadalom! képünk a falvak társadalmáról és az ott élők néhány gondjáról*. Kézirat.
- Kolosi Tamás: *A terhes babapiskota*. Osiris, Budapest, 2000.
- Lane, D. S.: *Elite Cohesion and Division: Transition in Gorbachov's Russia*. In Higley, J. – Pakulski, J. – Wesolowski, W. (eds.): *Post Communist Elites in Eastern Europe*. Macmillan, London, 1998.
- Lengyel György: Megtakarítási normák, gazdasági attitűdök, pénzhasználati módok. In Kolosi Tamás – Tóth István György – Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1998*. Id. kiad.
- Lengyel György – Rostoványi Zsolt (eds.): *The Small Transformation. Society, Economic and Politics in Hungary and the New European Architecture*. Akadémiai, Budapest, 2001.
- Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula, Budapest, 1998.
- Lengyel György – Vedres Balázs (eds.): *Changing Elites and Changing Rules of the Game*. BKE, Budapest, 1998.
- Lengyel György – Kostova, Dobrinka: *The New Economic Elites: Similarities and Differences*. In Lengyel György (ed.): *The Transformation of East-European Economic Elites: Hungary, Yugoslavia and Bulgaria*. Research Report 4. Budapest School of Economics, Budapest, 1996.
- Levine, Rhonda F.: *Social Class and Stratification. Classic Elements and Theoretical Debates*. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lonham–Boulder–New York–Oxford, 1998.
- Letenyei László: *Településkutatás*. L'Harmattan, Budapest, 2004.
- Letenyei László: Innovációs láncok falun. Két falusi esettanulmány a gazdasági újítások terjedéséről. *Szociológiai Szemle*, 2000/4., 40–56.
- Mills, C. Wright: *Az uralkodó elit*. Gondolat, Budapest, 1972.

- Róbert Péter: *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- Róbert Péter: Társadalmi mobilitás. A tények és vélemények tükrében, *Századvég*, Budapest, 2000.
- Róbert Péter: Miért (nem) meritokratikusak a modern társadalmak? *Századvég*, 23/1996. <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/23/robert.htm>.
- Rose, S.: Emberi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. id. kiad.
- Sik Endre: Mérhetetlen(ül fontos) tőkék. In Szívós Péter – Tóth I. György (szerk.): *Stabilizálódó társadalomszerkezet.* TÁRKI, Budapest, 2004.
- Szalai Erzsébet: *Az elitek átváltozása. Tanulmányok és publicisztikai írások 1994–1996.* Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998.
- Szalai Erzsébet: *Gazdasági elit és társadalom a magyarországi újkapitalizmusban.* Aula, Budapest, 2001.
- Szalai Erzsébet: *Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után.* Pesti Szalon Kiadó – Savaria University Press, Budapest–Szombathely, 1994.
- Szalai Erzsébet: *Oroszlánok és globalizáció.* Új Mandátum, Budapest, 1999.
- Szelényi Sz. – Szelényi I. – Kovách I.: The Making of the Hungarian Postcommunist Elite: Circulation in Politics, Reproduction in the Economy. In Lengyel György – Rostoványi Zsolt (eds): *The Small Transformation.* Akadémiai, Budapest, 2001.
- Szívós Péter – Tóth István György (szerk.): *Stabilizálódó társadalomszerkezet. Társi monitor jelentések 2003.* TÁRKI, Budapest, 2004.
- Utasi Ágnes – A. Gegely András – Becskeházi Attila: *Kisvárosi elit.* MTA PTI, Budapest, 1996.
- Veblen, Thorstein: *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions.* Macmillan, New York, 1899.
- Vernon Bogdanor: *Politikatudományi Enciklopédia,* Osiris, Budapest, 2001.
- Vicsek Lilla: Vezetési esélyek 1993. Az osztályszármazás és a nemi hovatartozás jelentősége a vállalati felsővezetővé válásban. *Szociológiai Szemle*, 1998/4. <http://www.mtapti.hu/mszt/szemle.htm>.

Jegyzetek

- ¹ Lásd ehhez Higley, John – Pakulski, Jan: Elitelmélet a marxizmus után. *Századvég*. 1998/9.; Veblen, Thorstein: *The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions.* Macmillan, New York, 1899.; Mills, C. Wright: *Az uralkodó elit.* Gondolat, Budapest, 1972.; Szelényi Sz. – Szelényi I. – Kovách

- I.: The Making of the Hungarian Postcommunist Elite: Circulation in Politics, Reproduction in the Economy. In Lengyel György – Rostoványi Zsolt (eds): *The Small Transformation*. Akadémiai, Budapest, 2001.; Domhoff, G. William: *State Autonomy or Class Dominance. Case Studies on Policy Making in America*. Aldine de Gruyter, New York, 1996.; Dahrendorf, R: Társadalmi struktúra, osztályérdek és társadalmi konfliktus. In Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum, Budapest, 1997.
- ² Coleman, S. James: Társadalmi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. BKE, Budapest, 1998.; **Rose, S.: Emberi tőke.** In Lengyel György – Szántó Zoltán (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. id. kiad.; Kolosi Tamás: *A terhes babapiskota*. Osiris, Budapest, 2000.; Sik Endre: Mérhetetlen (ül fontos) tőkék. In Szívós Péter – Tóth I. György (szerk.): *Stabilizálódó társadalomszerkezet*. TÁRKI, Budapest, 2004.
- ³ Lane, D. S.: *Elite Cohesion and Division: Transition in Gorbachov's Russia*. In Higley, J. – Pakulski, J. – Wesolowski, W. (eds.): *Post Communist Elites in Eastern Europe*. Macmillan, London, 1998.; Lengyel György – Kostova, Dobrinka: *The New Economic Elites: Similarities and Differences*. In Lengyel György (ed.): *The Transformation of East-European Economic Elites: Hungary, Yugoslavia and Bulgaria*. Research Report 4. Budapest School of Economics, Budapest, 1996.; Szelényi Sz. – Szelényi I. – Kovách I.: i. m.
- ⁴ Lásd Bourdieu, P.: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Lengyel György – Szántó Zoltán: *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Aula Kiadó, 1998.
- ⁵ Analitikus adatnak tehát „a megvizsgált egyedhez elválaszthatatlanul hozzá, tartozó információt” tekintjük, mint például az életkor, nem, iskolázottság és még sok más olyan adat, amit kérdőívvel szoktunk begyűjteni. Ezzel szemben a relációs ismérv nem az egyénre, hanem az egyének közötti kapcsolatokra jellemző. Ez utóbbi típusú adatok esetében az ego-háló a vizsgált egyénhez kapcsolódó kapcsolatokat ragadja meg (ego-network, ego-centrikus network), míg a kapcsolat-háló az elemzett csoport egészen belül létező kapcsolatokat szerkezetét ragadja meg.
- ⁶ Az informális elitre, valamint a gyengén beágyazott elitre is rá lehet mutatni megfelelő kérdésekkel, az elsöre példa a „falú képviselje”-kérdés, a második, a gyengén beágyazottra pedig a „országos szintű neves politikus, híres magánvállalkozó, médiában dolgozó” ismerése.
- ⁷ A kapott adatokat SPSS fájlba rögzítettem, de csak az analitikus mutatókat dolgozom fel ezzel a programmal, a hálóra vonatkozó adatokat UCINET-be vezettem be, program, melynek segítségével gráfok formájába dolgozhatjuk fel a kapcsolatokat, azaz egy ucinet mátrix adattömböt kapcsolathálóvá alakít át.

Innen kapom az egora vonatkozó adatokat (pl. centralitás), amiket SPSS-be viszek vissza, s hasonlítom össze az analitikus mutatók eredményeivel (korrelációt számolva).

- ⁸ Szalai Erzsébet: *Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után*. Pesti Szalon Kiadó – Savaria University Press, Budapest–Szombathely, 1994.
- ⁹ Angelusz Róbert – Tardos Róbert: *Change and Stability in Social Network Resources: the Case of Hungary under Transformation*. In Nan Lin – Burt, R. – Cook, K.(eds.): *Social Capital: Theory and Research*. Aldine de Gruyter, New York, 2001.
- ¹⁰ Erős kapcsolatok alatt itt a szakirodalomban F-kapcsolatokként ismert kapcsolattípusokat értem (F kapcsolatok: families, friends, firms).
- ¹¹ A hivatalos adatok szerint 10 személy mezőgazdász.
- ¹² Arra, hogy a város ötletekkel láthat el, példa hozható fel Letenyei László: *Innovációs láncok terjedése falun. Két falusi esettanulmány a gazdasági újítások terjedéséről* című tanulmányából, amikor egy falu első lacikonyhása ötlete származásáról a következőket vallotta: „... elmondta, hogy ő maga Cuscoba járt be szolgálni, és ott tanulta ki a malachús sütését. Amikor megnősült, és hazakerült, akkor gondolt arra, hogy önálló vállalkozást indít” (Lásd Letenyei László: *Innovációs láncok falun. Két falusi esettanulmány a gazdasági újítások terjedéséről*. *Szociológiai Szemle*, 2000/4., 40–56.).
- ¹³ Lásd a 10. lábjegyzetet.
- ¹⁴ A befok centralitás egy pont (esetünkben adott elit fele) felé mutató kapcsolatokat jelenti.
- ¹⁵ Hid-szereplő: pontokat vagy csoportokat összekötő pont (egyén).
- ¹⁶ Juhász Pál: *Falusi Társadalom! képiünk a falvak társadalmáról és az ott élők néhány gondjáról*. Kézirat.